

© **Кравченко А. А.**

8. Плахов В. Д. Традиции и общество: Опыт философско-социологического исследования / В. Д. Плахов. — М.: Мысль, 1982. — 220 с.
9. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.] — К.: Довіра, 2000. — 1018 с. — (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
10. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / [І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко та ін.; за заг. ред. І. Предборської]. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. — 226 с.

Кравченко А. А. — кандидат історичних наук, докторантка Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова.

УДК: 1(93)+1(3)

НАВЧАННЯ ІСТИНИ І НОВИХ ФОРМ ЖИТТЯ В ЕЛЛАДІ: КОНТЕКСТ ПАЙДЕЙЇ

В статті досліджується проблема формування ідеалу освіченої людини в Стародавній Греції. Розкривається значення та сутність терміну «пайдейя» як теоретичного концепту та практики «турботи про себе». Доводиться його важливість для розуміння проблем освіти в сучасному світі.

Ключові слова: античність, пайдейя, освіта, виховання, рефлексія.

ОБУЧЕНИЕ ИСТИНЫ И НОВЫХ ФОРМ ЖИЗНИ В ЭЛЛАДЕ: КОНТЕКСТ ПАЙДЕЙИ

В статье исследуется проблема формирования идеала образованного человека в Древней Греции. Раскрывается значение и сущность термина «пайдейя» как теоретического концепта и практики «заботы о себе». Доказывается его важность для понимания проблем образования в современном мире.

Ключевые слова: античность, пайдейя, образование, воспитание, рефлексия.

THE EDUCATION OF TRUTH AND NEW LIFE FORMS IN HELLAS: THE CONTEXT OF PAIDEIA

The article investigates a problem of formation of the ideal of an educated man in Ancient Greece. The meaning and essence of the term «Paideia» as a theoretical concept and practice of «taking care of themselves» is explored. It's importance for the understanding of educational problems in modern world is grounded.

Key words: antiquity, Paideia, education, upbringing, reflection.

Постановка проблеми. Дослідження проблем освіти призводить до виходу за межі вузько педагогічної тематики, з необхідністю обумовлюючи філософську рефлексію. Адже не можна локалізувати навчання та виховання тільки однією сферою суспільного буття. Потрібно зважати, що освіта тісно пов'язана із відтворенням людського способу буття. Якщо більшість сфер соціально-економічного життя людини створюють засоби для життя, то освіта є однією з небагатьох галузей, яка спрямована на відтворення самої людини. Подібне розуміння освітньої діяльності було сформоване ще за часів Стародавньої Греції.

Актуальність звернення до античності визначається нагальною необхідністю розібратися з проблемами сучасності, осмислити ті процеси, що відбуваються в царині освіти в наші дні. Слід зауважити, що адекватне розгортання логіки реформування теперішнього неможливе поза рефлексивним осмисленням минулого. Таким чином, актуальним є завдання включення досвіду античності в контекст проблем, які сучасність ставить перед освітнім простором. Можна погодитись з думкою М. Бібіхіна про те, що «античність не в далекому минулому, а завжди з нами, не як історичний факт, а як факт нашої історії»[1, с. 261]. Тому в даному дослідженні античний ідеал освіти представлений як актуальний факт історії нашої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою дослідження поставленої проблеми стали праці *І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, І. В. Гете, Фр. Шиллера, В. Йегера, М. Гайдеггера, К. Ясперса, Б. Рассела, М. Вебера, Ж.-П. Вернана, Т. Корнфорда*. Конкретизацію проблеми і розкриття змісту ми знаходимо в працях *Ф. Х. Кессіді, А. Я. Гуревича, Н. И. Конрада, О. Ф. Лосева, Л. Н. Когана, В. Т. Межуєва, В. А. Малахова, М. Бахтіна* та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасні реформи вітчизняної системи освіти надихаються ідеями «людиноцентризму», «гуманізму», «всебічно розвиненої особистості» тощо. Але більшість з цих концептів були теоретично оформлені в добу Античності. Проте досить незначна частина вітчизняних досліджень, присвячених сучасним проблемам освіти, усвідомлюють походження тих понять, які вони використовують.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є теоретична реконструкція античного ідеалу освіченої людини, основи якого були закладені у філософії Стародавньої Греції. Для реалізації даної мети необхідно висвітлити характерні риси практики античної «пайдейї».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що фундаментальні основи європейської культури були закладені саме в добу Античності. Те ж саме стосується і освіти. В даному контексті важливою є думка німецького філософа *К. Ясперса*, згідно з якою *колицькою освіти є античність*. З точки зору *К. Ясперса*, «античність дала фактичне обґрунтування того, чим ми можемо бути в якості людей Заходу. У Греції ідея освіченості була вперше здійснена і досягнута так, як вона з тих часів застосовується кожним, хто її розуміє. Всі великі злети людського буття відбувалися на Заході за допомогою дотику і розмежування з античністю. Там, де про неї забували, наступало варварство. Тому, хто відірвався від свого ґрунту, судилося вагатися, будучи позбавленим опори, саме таким буде наш стан, якщо ми втратимо зв'язок з античністю. Античність — наша ґрунт, хоча вона постійно змінюється, і лише в другу чергу і без автономної сили освіти вона — минуле свого народу» [5, с. 123].

Звернення до античності обумовлене ще й тим, що сутність давньогрецького полісу сприяла конституюванню різноманітних *культурних, політичних, міфологічно-релігійних, філософських та освітніх* напрямків життєдіяльності. Започатковані стародавніми греками галузі людського буття пережили своїх творців та стали *фундаментом* сучасної цивілізації. Так, наприклад, сучасні реформи освіти, спрямовані на гуманізацію цієї галузі, приречені звертатися до теоретичного осмислення феномену «гуманізму», котрий зароджується саме в добу Античності.

Впродовж багатьох століть Античність залишається *культурним ідеалом*. З цього приводу важливою є думка *К. Ясперса*, який вважав, що «вісь» світової історії припадає на часовий відрізок від VIII до II століття до н. е. Саме в цей час, на думку німецького мислителя, відбулася різка зміна в історії. «З'явилася людина такого типу, яка існує до наших часів. Цей час ми в загальному будемо називати осьовим часом» [3, 32]. Первісне суспільство не прагнуло критично осмислити традиційні цінності та настанови, зробити їх предметом *свідомої рефлексії*. Разом із тим початок I тисячоліття до н. е. ознаменувався інтенсивним формуванням *нових ідей, цінностей, взірців поведінки*, повністю змінивши образ людської культури. Саме в цю епоху, названу «*осьовим часом*», були закладені основи сучасної цивілізації.

Зазначимо, що «*осьовий час*» — це період зародження світових релігій, які приходять на зміну *язичництву*, час зародження філософії, яка «з середини» руйнує *міфологічну свідомість*. «*Осьовий час*» народжується в лоні *кризи*, котра була пов'язана з «демографічним вибухом», винайденням заліза та динамікою переселення великих груп людей, які супроводжувались військовими конфліктами. У цей проміжок часу закінчується епоха *безпосереднього* відношення людини до світу і до самої себе. Вона усвідомлює свої *межі, свою кінченість та проблематичність*. Відповіддю на усвідомлення *проблематичності* людського буття стає *освіта*, яка розуміється як практика виховання *людяності*. Майже одночасно в різних частинах світу, незалежно один від одного, утворюються кілька культурних центрів. Головною спільною рисою кожного з цих центрів *було протистояння традиційному міфологічному світосприйняттю*. У цих центрах починає культивуватися такий тип людського буття, який покладається не стільки на заспокійливу та «рідну» стихію *традиції*, скільки на негарантовану стихію *розумової рефлексії*. Людина тут ніби вперше прокидається для *чіткого, ясного мислення*. Виникнення *рефлексії* перетворює безпосередній досвід на те, що вимагає перевірки та обґрунтування [4].

Таким чином, криза міфологічного світогляду, який поступається в цей час місцем релігії та філософії, здійснила великий вплив на формування ідеалу освіченої та культурної людини античності. Суть проблеми в тому, що *соціальні зв'язки*, які у межах первісного суспільства ретельно

«опікали» індивіда, послабляються, і з *єдиного недиференційованого роду* виділяється *індивідуальне «я»*. Авторитет общини втрачає минулу владу. Індивідуальна свідомість піддає *рефлексії* та *сумніву* раніше священні *імперативи та звичаї*. Справа у тому, що перехід до *«осьового часу»* супроводжується появою інституту *рабовласництва* та відповідним *розширенням* цілісної общини. Якщо у первісному суспільстві інститут *приватної власності* був відсутній, то античність за визначенням є *рабовласницькою*. Наявність *рабів та рабовласників* визначає всі сфери античної культури, у тому числі і освіту. Процес *майнового розширення суспільства* обумовлює появу нових соціальних груп та відповідних способів існування і поведінки в їх межах.

Вище ми говорили, що античний грек звільняється з-під опіки роду та випробовує можливості *вільного вчинку*. Однак *вільним* він так і не стає, адже це була епоха *рабів та рабовласників*, в межах якої людина не може набути свободи. Співвідношення *свободи та необхідності* розгортається тут як співвідношення *героїзму та фаталізму*. Необхідність розуміється греками як *доля, як рок*, які неможливо здолати. Проте *фаталізм*, в контексті якого розвивається антична культура, не призводить до бездіяльної пасивності. Людина не здатна до кінця розкрити «план долі», а тому, навіть якщо їй дещо відомо, продовжує діяти так, ніби долі не існує, і все залежить саме від людини. У цьому полягає зміст феномену античного *героїзму*. Суть проблеми у тому, що *індивідуальна воля* все ще залишається в добу античності *детермінована родом*. В результаті цього *рефлексуюча свідомість*, котра народжується у цей період, здатна піднятися над *родовою детермінацією* рівно настільки, наскільки це потрібно для того, щоб *усвідомити свою залежність*.

При первіснообщинному ладі зміст індивідуальних мотивів підлягав жорсткій, нівелюючій *регламентації* з боку *общини та звичаю*. Встановлення пріоритету *індивідуальної мотивації вчинків* відбулося при переході від *первісного до стародавнього суспільства*. Втім, спосіб існування людини задається приналежністю до того чи іншого соціального стану, що в свою чергу породжує відчуття трагічності людського існування. Ця соціальна детермінація відображається в уявленнях античної культури як *«космічний рок»*, *доля*, віра в яку, за словами *О. Ф. Лосєва*, дивним чином «поєднувалась з вільним та цілеспрямованим облаштуванням у повсякденному житті» [4, с. 69]. Таким чином, вся античність виявляється пронизана трагедією: воля індивіда стикається з *«космічним роком»* (соціальною (становою) детермінацією).

Знання та освіта в часи античності постають тим фундаментом, спираючись на який людина піднімається до рівня істоти, якій відкривається світ в *цілому* і яка, завдячуючи цьому, здатна подолати свою обумовленість природною випадковістю. Разом з тим зазначимо, що освітній та культурний ідеал Стародавньої Греції не був від початку *загальнолюдським*. Давньогрецька думка, яка випробовувала *сумнівом* всі засади *міфологічного світосприйняття*, так і не змогла звільнитися від *станової залежності*. Пафос її міркувань стосується в першу чергу тогочасної *аристократії*. Таким чином, античний ідеал освіти є ідеалом *«бездіяльного класу»* (*Т. Веблен*).

Для того щоб зрозуміти, яким чином античний ідеал освіченої людини з часом постав як *загальнолюдський*, необхідно здійснити реконструкцію соціально-культурних передумов та розкрити сутність давньогрецького ідеалу освіченості. В даному контексті доцільним є звернення до філософської спадщини відомого давньогрецького філософа *Платона*. Нагадаємо, що саме з VI ст. до н. е. в Стародавній Греції починають формуватися принципи освіти. У зв'язку з крахом традиційних способів ретрансляції культурного досвіду наступним поколінням, *Платон* був змушений шукати нові шляхи і способи цілісного розвитку людини. Він прагнув виявити умови і способи, які дозволять людині максимально повно реалізувати свій природний потенціал, гармонізувати її відносини з оточуючими. В межах філософії *Платона* був теоретично сформульований ідеал освіти, який став визначальним для подальших епох — *«пайдейя»*.

Нагадаємо, що слово *«пαιδεία»* походить від давньогрецького слова *«παις»* яке означає «дитина», «хлопчик», і зазвичай перекладається як *«виховання»* та *«освіта»*. Необхідно підкреслити, що «виховання», яке тлумачиться як дисциплінування та «освіта», як отримання навиків та знань для майбутньої професійної діяльності, лише частково передає зміст цього терміну, котрий за часів Стародавньої Греції розумівся скоріше як *«набуття образу»*, як *практика штучної трансформації природної тілесності*. «Пайдейя у грецькій культурі відігравала особливу роль, оскільки вона передбачала не просто метушню з дітьми або опіку молодшого покоління. Вона була справою державної важливості, оскільки мала безпосереднє відношення до того, що можна було б зараз назвати національною або культурною ідентичністю» [2, с. 34]. Втім *«еллінство»*, як відомо, вказує не на національну приналежність, а на приналежність до певної *культурної практики*.

Таким чином, зрозуміло, чому *елліном* не народжуються. *Бути елліном* — це особливе мистецтво, а значить, передбачається набуття «*τεχνη*» як «*техніки себе*» (М. Фуко), що досягається шляхом практичної аскези, тобто різного роду вправ. Кінцевою метою такого «виховання» було формування в майбутнього елліна здатності бути *громадянином*, тобто здатності до *автаркії* — вільного та відповідального існування, що можливо тільки тоді, коли є звернення до самого себе. Самопізнання виявляється необхідним моментом у набутті влади над собою, своїм тілом, своїми здібностями та бажаннями. Пригадаймо, що у Платона, слідом за Сократом, знання відіграло важливу роль у процесі наближення до *блага* та становлення людини як добродесної, тобто такої, яка знає, що таке добро, істоти. «Ось цією технікою виховання майбутніх громадян і була пайдейя, що пояснює, чому турбота про себе мала спочатку політичний сенс, тобто стосувалася блага полісу в цілому, а також була пов'язана зі збереженням самосвідомості і самовідтворення елліництва на рівні культури»[2, с. 34].

Слід відзначити, що існують різні варіанти тлумачення феномену «*пайдейї*». Згідно з одним з них цей термін трактується як спосіб формування самостійної, *всбічно розвиненої особистості*, здатної до здійснення громадянських обов'язків. В такому значенні «*пайдейя*» — це формування ідеальної людини. Практика «*пайдейї*» в Стародавній Греції характеризується глибоким взаємозв'язком *виховання* та *навчання*, разом із тим це єдність фізичної та інтелектуальної досконалості. Згідно з ідеалом античної освіти освітня діяльність спрямовується на формування людини як гармонійної цілості з «аристократичною» системою цінностей, а не професіонала у певній галузі. «*Пайдейя*» органічно поєднувала освіту і виховання, значно виходячи за рамки трудового навчання. В такому контексті «*освічена людина*» — це не просто *грамотна* або *уміла людина*, а «*просвітлена*», «*новоутворена людина*», яка пройшла «*пайдейю*».

Важливим є те, що для стародавнього грека цілісна людина та *громадянин поліса* були нерозривними поняттями. Тому потрібно пам'ятати, що «гармонійно розвинена особистість» в сучасному розумінні суттєво відрізняється від освітнього ідеалу античності. По-перше, необхідно зазначити, що існує щонайменше три ідеали виховання в Стародавній Греції. Це «аристократичний» ідеал *Гомера*, ідеал виховання Афін та ідеал Спарти. Всі вони мали свої специфічні особливості.

Крім наведеного вище розуміння «*пайдейї*», існують й інші погляди на даний феномен. У даному контексті слід відзначити роботи дослідників античної культури — Ф. Х. Кессіді, А. Марру, В. Йегера, О. Ф. Лосева та інших. Так, наприклад, Ф. Х. Кессіді вважав, що «*пайдейя*» включає в себе наступні моменти: по-перше, це визнання того, що людина є «*мірою всіх речей*»; по-друге, заклик до *творення нового* і неповторного. Давньогрецька «*пайдейя*» постає у його розумінні як *культура*. Стати *культурою* (духовною цінністю) дозволила їй демократична і гуманістична спрямованість ідеї «*пайдейї*». Людина тут розуміється як мета грецької «*пайдейї*». У праці «Від міфу до логосу» Ф. Х. Кессіді проводиться думка про *верховенство людського розуму*, принципи *розумного світорозуміння* і призначення людини. Відбувається *відкриття* людини як *самостійної цінності*, визнання за нею права на *ініціативу*, *довіра до її розуму*. Наприклад, піфагорійці говорили про перетворення внутрішнього світу людини, де поєднувалося раціональне знання з ірраціональною вірою. На думку А. Марру, людська особистість усвідомлює свої можливості через перетворення на істоту, яка містить власне виправдання в собі та через це постає причиною власних вчинків. Єдина мета людського існування — *це досягти найбільш багатой та досконалої форми розвитку своєї особистості*. Тому для античності *плекання людського* в собі уподібнюється роботі скульптора, який ліпить і прикрашає свої фігури. Таким чином, для людини найважливіше завдання — «ліпити» власну «*статую*», або, іншими словами, відтворювати власну ідею. Дана теза стає більш зрозумілою, якщо пригадати, що в часи античності слово «*ідея*» означає буквально *бачити*. На думку Платона, ідею можна споглядати *умоглядно*, тобто *розумним поглядом*. Стати самим собою в такому випадку означає перетворити дитину, якою був в минулому, природну (варварську) істоту, якою можеш залишитися, в людину в повному значенні цього слова [3, с. 34–36]. Стати людиною, пізнати себе — це вимога, яка не обмежується виключно освітньою сферою. Як вже повинно бути зрозумілим, давньогрецька «*пайдейя*» є практикою усього життя. У цьому контексті освіта мислиться не як заняття дитини, котра підготовлює її для дорослого життя, а як результат виховного зусилля, який триває впродовж усього життя навіть за межами дитячого та юнацького віку.

Висновки. Таким чином, ідеал освіченої та культурної людини в Античності передбачає спрямування зусиль індивіда на становлення в собі людського змісту. Незважаючи на те, що цей зміст в наступних епохах міг розумітися по-різному, сам принцип залишається актуальним і в наші дні. Про це свідчать численні звернення визначних мислителів ХХ століття, таких як К. Ясперс,

М. Гайдеггер, М. Фуко тощо, до практики «пайдейї» у своїх наукових працях. Для нас важливими і сьогодні залишаються осмислені античністю ідеали свідомого та активного громадянства, цілеспрямованого творення власної сутності в процесі оволодіння різноманітними «практиками себе».

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Пайдейя як відкрите, неприховане перенавчання і приручення до нової істини і нових форм життя ставить завдання розглянути проблему освіти як пошук істини людиною освіченою, що означає здобуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бибихин В. В.* Узнай себя. — СПб.: Наука, 1998. — 577 с. (Сер. «Слово о сущем»).
2. *Корецкая М. А.* Интеллектуалы и власть. Эпизод 1: кризис античной пайдеи // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология». — 2007. — № 2. — С. 32–41.
3. *Кукина Е. А.* «Пайдейя»: сущность и значение в историческом и современном понимании // Гуманитарные и социальные науки. — 2005. — № 9. — С. 33–40.
4. *Лосев А. Ф.* Античная философия и общественно-исторические формации: два очерка // Античность как тип культуры. Отв. редактор А. Ф. Лосев. — М.: Наука, 1988. — 333 с.
5. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени // *К. Ясперс* Смысл и назначение истории: Пер. с нем. — М.: Политиздат, 1991. — С. 287–418.
6. *Ясперс К.* Истоки истории и ее цель // *К. Ясперс* Смысл и назначение истории: Пер. с нем. — М.: Политиздат, 1991. — С. 28–286.

Крымец Л. В. — кандидат философских наук, преподаватель Военной академии г. Одессы.

УДК: 100+370+355

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ВЛАСТИ

В статье проводится феноменологический анализ понятия власти с целью определения исследуемого понятия и прогнозирования содержательных линий социального управления на основе проведенного анализа.

Ключевые слова: *власть, социальное управление, феноменологический анализ.*

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВЛАДИ

У статті проводиться феноменологічний аналіз поняття влади з метою визначення досліджуваного поняття та прогнозування змістовних ліній соціального управління на основі проведеного аналізу.

Ключові слова: *влада, соціальне управління, феноменологічний аналіз.*

THE PHENOMENOLOGY OF POWER

The article is devoted to the phenomenological analysis of the concept of power in order to identify the concept under study and prediction of meaningful lines of social control on the basis of conducted analysis.

Key words: *power, social control, a phenomenological analysis.*

Феномен власти, так широко проявившийся на протяжении всей человеческой истории, феномен, определяющий суть и структуру системы социального управления, тем не менее,